

AYDINLANMA DÖNEMİNDE REALİZM VE AHLÂK ÖĞRETİMİ

Dr.Aynur İLHAN TUNÇ
Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Eğitim Fakültesi

ÖZET

Her alanda olduğu gibi eğitim alanında da öğrencilerin ahlâkî iyiliğinin sorumluluğu, öğretmen ve yöneticilere düşmektedir. Eğitim uygulamalarında karşılaşılan çeşitli sorunların teorik temelleri ile ilgili tartışma araştırmamızın konusudur. Ahlâk eğitimi veya öğretimi mümkün müdür? Ahlâk ilkeleri eğitim sürecinde ifade bulabilir mi? Bu çalışmada, 18. yüzyıl sağduyu realisti Thomas Reid'in, ahlâk gelişimimizde nasıl ilerleme sağlanabileceğine ilişkin genel felsefî soruları içeren realist ahlâk teorisi ve ahlâk öğretimi ilişkisi ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sağduyu realizmi, ahlâk öğretimi.

REALISM AND MORAL INSTRUCTION IN ENLIGHTENMENT PERIOD

ABSTRACT

The responsibility of students' moral goodness is also the duty of teachers and managers, as is in all fields. Discussion about the theoretical base of various problems that we are come across with, during education practice, is the subject of our research. Is education of morality or its instruction possible? Do the morality principles have explanations in the period of education? In this study, Thomas Reid's realistic moral theory that implies general philosophical questions which show how to progress in moral development, who is 18th century's common sense realist and the relationship of moral instruction will be taken up.

Keywords: Common Sense Realism, moral instruction.

GİRİŞ

Modern felsefe (Descartes, Malebranche, Locke ve Berkeley) bilginin imkanını gittikçe zorlaştırarak Hume'da şüpheli sonuçlara ulaşmıştır. Reid'in modern felsefeyi eleştirisi, batı düşüncesinde etkisini güçlenerek devam ettirmektedir. Modern bilim, Reid'in felsefe tarihini sadeleştirmesini reddetmeye çalışmıştır. Ama bu hareketin epistemolojik şüphecilığe ve hatta modern felsefenin tümünü kapsayan şüpheciliğin tüm şekillerine karşı önemli bir savunma hareketi olduğu unutulmamalıdır.

Sağduyu etiği, 18.yüzyılın ikinci yarısında İskoçya'da David Hume'un ahlâkî şüpheciliğine karşı bir görüş olarak geliştirilmiştir. Sağduyu okulunun kurucusu kabul edilen Reid ve izleyicileri, ahlâkî bilgi ve motiflerin her insanın anlayışına açık olduğunu savunmuştur. Onlar ahlâk duygusu (vicdan) yoluyla, temel apaçık ahlâk prensiplerinin tüm yetişkin, olgun ahlâkî faillere açık olduğunu ileri sürmüşlerdir. Fakat bununla beraber, Reid ahlâk duygumuzu doğamızın bir parçası olarak kabul ederken, ahlâk kavramlarımızın ve yargılarımızın gelişmesinin doğru bir eğitim ile büyük ölçüde yarar veya zarar görebileceğini belirtir.

Sağduyu Realisti Thomas Reid

İskoç Sağduyu Okulu'nun kurucusu olan Thomas Reid (1710-1796), felsefe tarihinde çoğu zaman felsefî sistemini Hume'un (1711-1776) şüpheciliğini çürütme yoluyla geliştiren olumsuz veya eleştirel bir filozof olarak kabul edilir. Fakat, Reid'in sağduyu realizmi, yayınlanmış eserleri dikkate alındığında ilk bakışta Hume şüpheciliğine bir cevap olarak çok önemli olsa bile, bu, onun geniş çalışmalarının yalnızca bir bölümünü oluşturur. Tüm elyazmaları incelendiği zaman Reid, ancak çağdaş felsefe alanında hak ettiği yere ulaşır. Reid'in doğal felsefe (bilimler) ile pratik ve normatif (kural koyucu) ahlâk felsefesi alanında yaptığı çalışmalar, onun geleneksel imajını değiştiren iki alandır. O, aslında hem bilginin imkânını araştıran bir epistemolog, hem de bilim ve ahlâk alanına katkıda bulunan bir ahlâk filozofudur (Haakonsen, 1990).

Reid'in, özelde Hume'un, rasyonalizmi eleştiren şüpheli görüşlerine karşı ileri sürdüğü felsefî görüşleri, sağduyu felsefesi olarak isimlendirilir. Sağduyu felsefesinin önemli ögesi durumundaki sağduyu prensipleri, her insanın kendi doğal yapısında mevcut olan zihinsel ve aktif güçleriyle anlaşılabilir. Sağduyu, hem doğruluğun

prensipleri hem de doğruluk ölçütü olarak iki anlamda kullanılır. Reid'in bu terimi Aristoteles'ten etkilenerek kullandığı anlaşılmaktadır. Reid'in felsefi sisteminde de Aristoteles'teki anlamları ile örtüşen biçimde sağduyu, hem bir insanın sahip olduğu ani bir "sezgi"yi (kavrama gücünü ve yargılamayı), hem de apaçık hakikatler olan zihinsel ve ahlâkî prensipleri ifade eder.

SAĞDUYU REALİZMİ VE BİLGİ

Reid "bilgi kuramı"nı oluştururken insan zihnini analiz ederek, bilincin ayrı bir yeti olduğunu kanıtlamaya çalışır. Hume'un şüpheciliğine karşı, Reid, sağduyu realizmine epistemolojik ve ontolojik temel olarak realist algı görüşünü savunur. Locke'un ampirist görüşlerine dayalı Berkeley ve Hume'un ulaştığı sonuçları hayretle izler ve kendi felsefesini sağduyu çerçevesinde oluşturur.

Platon'dan Hume'a kadar tüm filozoflar, dış dünyadaki nesnelere doğrudan algılamadığımızı "Algılayan özne" ile "algılanan nesne" arasında aracı durumundaki düşünceleri veya gerçek nesnelere imajlarını kabul eden teorileri, epistemolojide şüpheye yol açan teoriler olarak değerlendirir. Ona göre, hiç kimse eşyanın hayalini algılamaz, ancak eşyanın kendisini algılar. Reid, dolaysız bir algı kuramına sahiptir. Algı ise, zorunlu bir inanç olarak kabul edilmelidir. Duyum, zihinsel bir eylem olarak ayrı bir nesneye sahip değildir, fakat algıdaki duyumda dışsal nesnelere ve onların niteliklerinin algılanması söz konusudur. Duyum birincil niteliklerin algısında açık seçik bir bilgi sunar. İkincil niteliklerin ise bulanık ve bağımlı bilgisini sunar. Duyum, kendisi ile nitelik arasında doğal bir işaret türüdür (Reid,1970).

Algıdaki duyum bize, birincil niteliklerde neden düşüncesini ilham eder ve bu niteliklere ilişkin kavramı ve inancı oluşturur. Algı ve onun işaret ettiği kavram ve inanç, duyumdan elde edilmediği gibi, akıl yürütme yoluyla da elde edilemez. Bu nedenle bir özne dıştaki eşyaya yöneldiğinde algısı, inancı ve kavramı doğrudandır.

Reid realist algı teorisi ile birlikte, bilincin diğer zihinsel yetilerden farklı bir statüye sahip olduğunu savunur. İnsan, düşünmesini ve zihnin diğer tüm operasyonlarını bilinç sayesinde bilir. Bilincin konusu olan zihinsel işlemler, meydana geldikleri anda bilinçlenirler. Apaçık bir ilke, "ben" de meydana gelen olaylardan kendi varlığıma geçiş yapmamı sağlar. Bu ilke şudur: "Bilincine sahip olduğum düşünceler, kendi ruhum, kendi şahsım, ben adını verdiğim bir varlığın düşünceleridir."

Reid güç ve yeti kavramlarını müphem kabul eden Hume'a karşı bu düşüncelerin zorunlu olarak, sahip olduğumuz bilinçten meydana geldiğini göstermeye çalışır.

Reid'in algı teorisinin önemi, bir eylemin öznesi ve ondan ayrı olan eylemin nesnesi arasındaki yönelimsel zorunlu ilişkiye getirdiği açıklamayla ilgilidir. Reid'e göre idea ve izlenimler algıda yer alabilirler ama onların algıda bulunmaları veya algının yeter sebebi olmaları zorunlu değildir.

Reid, Hume'un algı konusunu ele aldığı *İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma (A Treatise of Human Nature)* adlı eserine ve psikoloji görüşlerine eleştiriler getirir. Hume'un algı terimini açık bulmaz. Hume'a göre insan zihninin tüm algıları ya idea ya da izlenim veya onlar tarafından temsil edilen şeydir. Reid buna ideal teori adını verir. Reid, Hume'un teorisinin, kavramlaştırma ve inanç olgusunu açıklayamadığını ileri sürer. Bu teori, ona göre, insan düşüncesinin yönelimini, yani insan düşüncesinin var olan ve bazıları var olmayan nesnelere olduğu inanç olgusunu, özellikle negatif inanç olgusunu açıklamada yetersiz kalmaktadır (Lehrer,1989a).

SAĞDUYU REALİZMİ VE AHLÂK

Reid'in ahlâk düşüncesinin belli başlı konuları, bilginin mümkün olması ve buna bağlı olarak bilginin imkânlarıdır. Ona göre zihin felsefesi, ahlâkî bilgiyi de kapsayan bilginin, insan açısından mümkün olduğunu kanıtlar. Pratik ahlâk ise, bu imkânların ahlâkî eyleyen olarak insana verildiğini gösterir.

İngiliz ampiristleri insan davranışlarını ve eylemlerini açıklarken, insanı nedensel ilkelere tâbi olan tabiattaki herhangi bir canlı veya cansız varlık gibi alelâde bir varlık statüsünde ele aldılar. Bu hatalı yaklaşım, insanın özel durumunu göz ardı ederek insan eylemini tabiat bilimleri yöntemi ve yaklaşımı yoluyla ele almaya yol açmıştır. Reid bu tek taraflı yaklaşımın yetersiz ve yanıltıcı olduğu iddiasıyla, insanın yapısını tüm yönleriyle bir bütün olarak ele alır. Reid'e göre insan aşkın, aktif ve sürekli bir kimliğe sahip olması dolayısıyla ayrı ve özel bir varlık konumuna sahiptir. Onun eylemleri ve eylemlerinin sebepleri, olaylara dayalı nedensel açıklamalardan fazlasını gerektirir. Bu nedenle eylem teorisi Reid'e göre insanın yapısına uygun şekilde, insanın failliği ve kendi nedenliliğine dayandırılmalıdır (*agent causation*). Çünkü sorumluluk

kavramı ve ahlâk ilkeleri, bilim kalıplarını aşarak, insanın akli ve iradesiyle eylemini belirleme gücüne sahip bir faîlin varlığı ile anlam kazanabilir (Reid,1990).

Reid, ahlâk alanındaki determinist ve şüpheli yaklaşımlara, sağduyu felsefesi yoluyla karşı çıkmaktadır. *Sağduyu İlkeleri Çerçevesinde İnsan Zihnine Yönelik Araştırma (An Inquiry into The Human Mind on The Principles of Common Sense)* adlı eserinde Shaftesbury, Hutcheson, Butler ve Turnbull çizgisinde ahlâkî şüphecilığe karşı mücadeleye başlar. İdealar teorisine göre, zihnin soyut idealar dışındaki nesnelere doğrudan bir bağ kuramaması, olaylar arasında nedensel bağlar kurulamamasına yol açar. Bu bilgi anlayışı ise Reid açısından kişinin benliğine, kimliğine dair inançlarda da şüphelere yol açmaktadır. Bu durumda faîlin eylemine atıf yapmak, kendisi ve başkalarında sürekli, tutarlı bir eylem düşüncesi kabul etmek imkânsız hale gelmektedir. İyi ve kötü herhangi bir ahlâkî değerlendirme imkânı kalmadığı için, ödül ve ceza anlamını yitirir. Bu da toplumun işleyişi ve hukukun uygulanması açısından tam bir anarşiyi ifade eder. Şüpheli veya determinist (belirlenimci) eylem anlayışında, özgür eylemler yok sayıldığı için ahlâk eğitiminin gereğinden ve sosyal gelişmenin ilerlemesinden söz edilememektedir.

Reid, *İnsan Zihninin Aktif Güçleri Üzerine Denemeler (Essays on The Active Powers of Human Mind)* isimli kitabında insan eylemi teorisini genişleterek ele almaktadır. Bu teori Reid'in felsefesinin temel prensibi olan, aktif güce sahip olmamıza diğer bir deyişle eyleyenlik gücümüze dayandırılmaktadır. Aktif güç kişinin yeter sebep olarak eylemlerini gerçekleştirme gücüdür. Reid'in düşüncesinin iki temel varsayımı bulunur. 1. Doğuştan gelen kavrama ve inanç ilkeleri temel düşüncelerimizi üretirler. 2. Doğuştan gelen irade ve eylem ilkeleri temel eylemlerimizi üretirler. Kavram ve inanç ilkeleri, dış dünyadan bilgi olarak zihinde etkiler oluştururken, irade ve eylem ilkeleri, zihnin dış dünyaya etkilerini ifade eder. Kısaca zihinsel ve aktif güçler, çıkarımlarımızı yapacağımız ve eylemlerimize karar vereceğimiz ilk öncülleri sağlama konusunda doğuştan prensiplere bağlıdır. Reid'e göre irade ettiğimiz eylemi, doğuştan gelen prensipler yoluyla belirleme özgürlüğüne sahip olsak bile bu belirleme zorunlu değildir. Zihnin doğuştan prensipleri "ödevimizi" ve "genele yönelik iyimizi" oluşturan eylemlerimiz hakkında bizi bilgilendirir ve bu yolla eylem için motifler sunar. Fakat bu eylemleri irade etme veya etmeme kişinin elindedir (Lehrer,1989b).

Reid'e göre ahlâken sorumlu olduğumuz eylemler, özgür irademizin sonucu olarak yaptığımız eylemlerdir. İradenin özgür eylemi, faîlin sebep olduğu eylemdir. Burada faîl, iradenin eylemini ortaya çıkaran güce sahip faîl anlamındadır. Eylemi ortaya çıkaran, güç değil faîldir. Faîl hem güce sahiptir, hem gücü uygulamaya dökebilir. Reid, Hobbes ve Locke'un, özgürlüğün arzularla belirlenen iradeyle uyumlu olduğu görüşünü reddeder. İrade motif ilişkisinde her zaman aklın kullanımını gerekli görmez. Aklın araçlar kadar amaçlara yönelik yargılarda bulunduğu motiflere ise, aklın rasyonel prensipleri adını verir. Eyleme yön veren iki rasyonel ilke, kişinin kendi en büyük iyisi ve ödev prensibidir.

Ahlâkî duyu okuluna bağlı olarak Reid, doğamız gereği "bilişsel bir güce" sahip olduğumuzdan söz eder. Bu gücün kullanımı hem fikirlerdeki doğru ve yanlışla dair kavramları, hem de belli eylemlerin doğru veya yanlışlığını sunar ve karakterlerin değerli veya değersiz oluşuna dair yargılarda bulunmamızı sağlar. Doğru, yanlış veya kayıtsız kalınması gereken yargılar eylemlere, ahlâken değerli veya değersiz yargılar ise faîllere yöneltilir. Eylemlerin bazıları ahlâkî duygumuz (moral sense) yoluyla doğrudan algılanır. Reid onlara ahlâkî akıl yürütmenin ilk prensipleri adını verir ve onları zorunlu ahlâkî hakikatler olarak kabul eder. Akıl yürütme süreci kendiliğinden apaçık bu ilk prensiplerden başlayıp sonuçlara giden bir süreçtir.

Belirli eylemler olan sonuçlar, ahlâken doğru veya yanlış olabilirler. Durumlar ve sonuçlar çeşitli olduğundan, belirli bir eylemin ahlâkî karakteri daima olumsal bir meseledir. Reid bu noktada bir sulh yargıcı örneğini sunar. Yargıç toplum iyisini artırmanın gerektiğini bilse de, bu sonucu, kesin olarak hangi eylem biçiminin sağlayacağını bilmediğinden, muhtemel bir yargıya bağlı kalmaktadır.

Reid Hume'un duygucu ahlâk teorisine karşı, deontolojik bir ahlâk teorisini kabul eder. Eylemin ahlâkî takdiri hak etmesi, yapılış amacı ile ilgilidir. Bu Hume'un yapay erdemler (faydasına hürmeten yapılan eylemler) görüşüne karşı ileri sürülen bir düşüncedir. Reid'e göre bir eylemin motifinin iyi, erdemli olması, iyi bir eyleme niyet edilmesi durumunda geçerlidir. Ancak eylemin iyi olması yalnızca motifine bağlı değildir. Eylemin ödev konumunda olması onu değerli kılandır. Faîli ile rastlantı sonucu bir araya gelmiş olan bir eylemde, ahlâkî iyilik, eylem için söz konusudur, faîl için bu değerlendirme yapılamaz.

Ödev anlayışına sahip olmakla birlikte Reid eylemin sonucunu, eylemin ahlâkî karakterinden kesin bir biçimde ayırmaz. Çünkü onun kabul ettiği bir ilk prensibe göre, “daha büyük ama daha uzak iyiyi, daha az ama daha anında olacak iyiye tercih etmek, saçma ve yanlıştır.” Reid ödev ahlâkının temelinde genele yönelik iyimizi değil, ödev anlayışını kabul etse de sonuçları eylemden bağımsız görmez.

Reid, erdemın varlığına inanır ve insanın duyu, arzu ve eğilimlerinden bağımsız “nesnel ahlâkî değerleri” olduğunu kabul eder. Reid değerlerin (ödevin) insanlara göre değiştiği iddiasını şöyle cevaplamaktadır: Değişen ahlâk ilkeleri değildir. Ahlâk ilkeleri yeni durumlara göre bazı ek yargı ve bilgiler gerektirebilir. Fakat bu ayrıntıları tartışmak ahlâkın temel konusu değildir. Ahlâkın ilkeleri bellidir ve bunlar ahlâkî akıl yürütmelerin temelini oluştururlar. Akıl yürütme yoluyla yargılar oluştururken, bazı muhtemel sonuçlarla karşılaşma söz konusudur. Çıkarımlar zorunlu değildir. Nitekim Reid de hangi davranışların erdemli olduğu konusunda anlaşmazlık olmadığını söyler. Ona göre ahlâktaki anlaşmazlık, ahlâkın amacıyla ilgili farklı değerlendirmeler yapılmasından kaynaklanır.

Teorik ve pratik ahlâk ilişkisine gelince, ahlâk teorisinin kullanım amacı pratik alana hizmet etmekle ilgilidir. Teorik ahlâk, insan zihninin ahlâkî yapısını, ahlâkî ve aktif güçlerini açıklamayı amaçlar (günümüzde ahlâk epistemolojisi veya ahlâk psikolojisinin dile getirdiği bu alanı Reid ahlâk teorisi olarak kabul eder). İnsanın yapısını açıklayan pnömatolojinin ilkelerinde net bir bakış açısının geliştirilmesi ahlâk teorisindeki tartışmaları sonlandırabilir.

Pratik ahlâk (moral) ise teorik ahlâktan farklı olarak aşamalı bir ödev sistemini ortaya koyan sınıflamalı bir disiplindir. Stoa felsefesine benzer olarak sağduyu ahlâkında, ahlâk bir ödev ağı olarak düşünülür. Ahlâk, ahlâk teorisinden türetilemez. Ahlâk yapılması zorunlu olanla ilgilidir.

Aktif gücümüzün doğru uygulanması, zihinsel gücümüzün doğru uygulanmasından daha önemlidir. İnsanın mükemmelliği kendine uygun rolü oynaması ve kendi ödevini yerini getirmesiyle gerçekleşir. Etik ya da ahlâk felsefesi, insanların toplumda yer aldıkları değişik konumlarda yapmaları gerekli olan ödev ve davranışları ele alır. İnsanın öneminin ve saygınlığının sebebi olan bu konumu nedeniyle etik daima felsefenin ana dalı olarak düşünülmüştür (Reid,1990).

Etik alanında da diğer bilimlerde olduğu gibi teorik bölüm, pratiğe hizmet etmektedir. Ahlâkın pratik bölümü diğer bölümlerinden daha kolaydır ve ortalama anlayış seviyesine sahip her insanın zihnine açıktır. Pratik ahlâk veya herhangi bir ahlâkî ödev uygun bir tarzda açıklandığında ve tasvir edildiğinde, her dürüst ve önyargısız insanın kalbine kendini onaylatmaması mümkün değildir. Her insanın içinde ahlâkın bir köşe taşı bulunduğu için, doğru şekilde tanımlanarak açıklandığı zaman, vicdanın emirleri doğruyu onaylayıp yanlışını kınar. (Reid,1990).

Ahlâk duygusu, insan önyargısız hareket ettiğinde, ahlâk biliminde düşüncelerin tutarlı olmasını sağlar; fakat ahlâklılığı sağlamak çok kolay değildir. Çünkü insanların özel ilgileri, istekleri, tutkuları, kuvvetli eğilim ve alışkanlıkları, sık sık ahlâkî ilkelerin anlamların köreltmekte ve yargılarını şartlandırmaktadır. Bu yüzden insan, aklın emirlerinden daha çok o gün için geçerli davranış kurallarıyla veya istek ve eğilimleriyle hareket ederek, onların etkisiyle kavrayışını köreltmektedir. Bu duruma Reid “ahlâkî körlük” adını verir. Fakat kendisi ve başkalarının davranışı hakkında doğru yargıda bulunanların yerleşik kuralları bulunmaktadır. Onlar kuralları uygulayacakları durumlar ortaya çıkmadan da ilgili konularda uygulayabilecekleri kurallara sahiptirler.

SAĞDUYU REALİZMİ VE AHLÂK EĞİTİMİ

Reid’in savunduğu nesnel ahlâk öğretilerine göre, ahlâk duygusunun doğrudan emirleri, yapmamız veya yapmamamız gereken şeyi belirlemede yeterli ise, ahlâk sistemleri ne işe yarar? Doğuştan sahip olduğumuz bir yetimiz olarak kabul edilen ahlâkî duyumuz dışında eğitim ve örneklere ihtiyaç var mıdır?

Teorik ahlâk yetimiz, düşünce hatalarımızdan bizi koruyacak güçte değildir. Bu sonucu, insanın bilgisizliğine tanık olan tarih açıklar. Benzer tarzda ahlâkî yetimiz de, ödevimizi gerçekleştirme konusunda bizi pek çok hatadan koruyamaz. Düşünce ve davranışla ilgili problemlerimiz, eğitime bağlı önyargılar veya öğretim hatalarından kaynaklanmış olabilir. Davranışla ilgili meselelerde yargılarımız, istekler, tutkular ve kötü örneklerin yayılması yoluyla saptırılmaya elverişlidir. Bu nedenle doğruyu yanlıştan ayırma yetimiz de diğer doğal güçlerimiz gibi, eğitim, öğretim, alıştırma ve alışkanlıklara ihtiyaç duyar (Reid,1967).

Bazı ahlâkî problemlerde, ilk prensipleri temel alarak akıl yürütmeye başvurulurken, diğer ahlâkî problemler için ilk prensiplerin kendisi yeterlidir. Gerçekte

Reid, ödevimizi bilmek için veya ödevlerin çeliştiği durumlarda karar vermek için önemli bir zihinsel zorluk veya karmaşa olmadığını düşünür, bununla birlikte eğitim konusunda ısrar eder (Gallie,1998).

Ahlâk duygusu diğer duyuların aksine, karşısına çıkan, değeri düşük eylem prensipleri, eğitimsizlik, uygulama eksikliği ve alışkanlık tarafından etkisiz kılınabilir. Bu nedenle tutkular ve yanlış bilgiler yüzünden yanlış yola sapma tehlikesine karşı eğitime ihtiyaç duyar (Lehrer, 1989b).(Reid ahlakî eylemin zorunluluğunu, insanın özgür bir varlık olmasına bağlar. O, Hobbes ve Locke'un, önceden tasarlanmış arzular, inançlar ve yargılara bağlı irade ve özgürlük tanımını reddeder. Reid'e göre motifler, aklın kullanımını gerektirmeyen, fakat eyleme etki edebilen hayvanî isteklerdir. İnsan eyleminin üç ilkesi bulunur:1.Mekanik eylem ilkesi:İçgüdü ve alışkanlık, 2.Hayvansal eylem ilkesi:İstek, iştihâ, tutku,duygulanım, 3.Rasyonel eylem ilkesi:Görev duygusu ve vicdan.Reid'in eylem ilkelerinin ilk iki grubu deterministlerin iddia ettiği teorilere karşılık gelir.Üçüncü eylem ilkesini merkeze alan teori ise Reid'in sağduyu felsefesini meydana getirir (Reid,1967).

Ahlâk sistemlerinin amacı nedir? Ahlâk sistemi geometri gibi zincir şeklinde devam eden, sonraki öncüllerin kanıtının önceki öncülden çıktığı bir alan değildir. Öyle olursa, düzen değişince bu devamlılık bozulur ve delil kaybolur. Ahlâk sistemi daha çok botanikteki sisteme benzer. Her bölüm bağımsızdır, kendinden öncekine bağlı değildir. Buradaki düzenleme sadece kavrayış ve anlayışı kolaylaştırma amacıyla yapılmıştır. Ahlâk prensipleri ahlâkın sınıflandırılmasını ifade eder.

Bu görüş, sistemlerin ahlâk eğitimi açısından kullanışsız veya önemsiz olduğu anlamına gelmez. Ahlâk prensipleri apaçıktır, onların apaçıklığını kabul etmede öncelikle eğitime ihtiyaç yoktur. Fakat insanlar hayatlarını bu apaçık gerçeklerin varlığından habersiz geçirmiş olabilirler (Reid,1967).

İyi ve kötüye ilişkin yargılamamız, yargılanacak şeylerin en açık ve sürekli kavramlarını gerektirir. Başlangıçta ahlâk kavramlarımız muğlaktır. Onlarla ilgilenme alışkanlığı, onları kesin ve sağlam bir duruma getirmek için gereklidir. Bu alışkanlığı kazanmak, hayvansal eylem ilkesinden uzak bir zihin çabasını gerektirir. Hakikatin sevgisi onu çağırır, fakat, onun sesi ya sık sık bazı tutkuların daha yüksek çağrısı ile bastırılır, ya da tembellik ve dağınıklık onu dinlememizi engeller. Böylece dikkatini

yönelterek anlayacağı apaçık gerçekleri anlamada yetersiz kalır. Dikkati yöneltme iradi bir eylemdir. Ahlâkta eğitimin gerekliliğinin sebebi, ahlâkî meselelerde bu yargılarla ilgili apaçık ödevimizi bilerek dikkatimizi onlara odaklamamızdır.

Reid zihnimizin işlemlerinin bilgisini kazanmak için gereken dikkat konusunda bir analogiye başvurur. Bilinç, eğer, uygun şekilde dikkatimizi yönlendirmeyi öğrenmişsek bilgi elde edebilir. Doğuştan sahip olduğumuz bir yeti olan bilinç ile elde edilse de, zihinsel işlemleri bilmeden önce bu bilginin nasıl elde edileceği konusunda eğitim ve çaba gerekir. Benzer şekilde ödevin bilgisini ahlâk duygusu sunar, ama ödevi bilmeden önce bu bilginin nasıl elde edileceği konusunda eğitim ve çaba gerekir. Reid'in anlatımıyla, eğer dikkat ihtiyatlı bir şekilde erdem ve bilgeliğin emirlerine yöneltilirse zihin bu emirleri anlama yeteneğine sahip olduğundan, böyle eğitilen bir kimse akıl yürütme çabasına girişmeden iyi ve kötü davranışları ayırırken nadiren şaşırabilir (Reid,1967).

Dikkati eyleme doğru şekilde yönetme ve idare etmedeki başarısızlık, zihin ve aklın çalışmasını engeller. Bu engellemeler ise yalnızca eğitim ve örnekler yoluyla ortadan kaldırılabılır. Bir insan için, ödevini bilmekte vicdan (ahlâk duygusu) dışında başka şeye gerek yoktur. Bir kez dikkat ahlâkî eğitim sonucu olarak doğru yöneltmiş ise, sonra apaçık gerçekleri görmeme, anlamama mümkün değildir. Fakat dikkat, sapmaya, dalgınlığa elverişli olduğundan, tutku ve değer bakımından daha düşük eylem prensipleri, ödevimizi anlamamız, bilmemiz konusunda başarısızlığa neden olurlar.

Reid'in ahlâk öğretimi ile ilgili teorisi kazanılmış bilgilerden daha çok, orijinal bir gücü kabul eder. Bu güç insan yapısının doğal bir yetisi olan ahlâk duygusudur. Orijinal güç olmazsa, dikkati eyleme doğru şekilde yöneltme, kendi başına yeterli olamaz. Eğer bir kimsenin dikkati dağınık ise algıda başarısız olur. Bu konuda Lehrer, Geştalt psikolojisi ile bir benzerlik bulunduğunu ifade eder. Kişi gözünün önündeki şeyi, dikkatini uygun tarzda yöneltmediğinden, göremez. Eğitim bu noktada, kişiyi etkileyebilir. Başarısız olduğu noktayı görmesini sağlayarak, yeniden, görmesi gereken şeye yönelmesini düzenler. Bunu yaparken yeni bir güç değil, orijinal güç kullanılır. Çünkü dikkat bir kez doğru yönlendirilse algı doğrudan meydana gelir, aklın kullanımını gerektirmez. Bu ilke, ahlâk duygusu yetimiz için de geçerlidir.

SONUÇ

Günümüz ahlâk anlayışları arasında realist veya bilişsel ahlâk anlayışı olarak değerlendirilen Thomas Reid'in sağduyu ahlâkı, insanın özgürlüğünü açıklayamayan ve bu nedenle ahlâkın temelini yıkan ahlâk duygusu teorisiyle (David Hume) mücadele eder. Reid'in epistemoloji anlayışına bağlı ahlâkî özgürlük teorisi, irade üzerinde yer alan bir yargı gücünü (aktif güç) kabul eder. Bu teoride gücün çabasıyla değişim üreten, değişimin sebebi kabul edilir.

Reid'in ahlâk öğretimi teorisi de kazanılmış bilgilerden daha çok, doğuştan getirdiğimiz ahlâk duygusuna dayandırılır. Bununla birlikte yaratılıştan gelen ahlâkî güçlerimizin gelişimi için doğru bir öğretim ve uygulama gereklidir. Ahlâk duygusu tarafından algılanan ahlâkın ilk prensipleri ancak bu yolla anlaşılabilir.

Zihnin ahlâkî güçlerinin gelişimi, bebeklikten olgunluğa doğru gelişen vücudun gelişimine benzetilir. Bu doğanın işi olmakla beraber, eğitim yoluyla zarar veya fayda görebilir. Bir insanın yürümesi, koşması normal karşılanır, ama bu yeteneklere mani durumlar bulunabilir. Buna benzer biçimde, sahip olduğumuz güçlerimizin gelişimi de öğretim ve uygulama gerektirir, ahlâk duygumuz da bunun dışında değildir. Ahlâk yetimiz doğuştan gelir, ama nasıl kullanılacağını toplumda öğrenmemiz gerekir.

KAYNAKLAR

- Gallie, Roger D. (1998). *Thomas Reid: Ethics, Aesthetics and the Anatomy of the Self*, Netherlands, Kluwer Academic Publishers.
- Haakonsen, Knud. (1990). Introduction, Thomas Reid'in *Practical Ethics* içinde, ed. Knud Haakonsen, Oxford, Princeton University Press.
- Lehrer, Keith, (1989a). *Beyond Impressions and Ideas: Hume vs Reid. The Science of Man in the Scottish Enlightenment Hume, Reid and Their Contemporaries*, Peter Jones (Ed), Edinburg, Edinburg University Pres.
- Lehrer, Keith, (1989b). *Thomas Reid*.
- Reid, Thomas (1990). *Practical Ethics*, Knud Haakonsen (Ed.), Oxford, Princeton University Pres.
- Reid, Thomas. (1970). *An Inquiry into the Human Mind on the Principle of Common Sense*, USA.
- Reid, Thomas. (1967). *Philosophical Works*, William Hamilton (Ed.), Hildesheim.

ÖĞRETİM AMAÇLI HİPER METİN, HİPER ORTAM VE ÇOKLU ORTAMLAR İÇİN TASARIM İPUÇLARI

Öğr.Gör.Dr. Şirin KARADENİZ
Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi
Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü
sirin@gazi.edu.tr

Özet

Bu çalışmada, bir öğretim tasarımcısının bakış açısından hiper metin, hiper ortam ve çoklu ortamlar ele alınmıştır. Öncelikle bu ortamların tanımları tarihsel gelişimleri açısından ele alınmış ardından sahip oldukları avantaj ve dezavantajlar incelenmiştir. Bu ortamların tasarımlarında dikkate alınması gereken noktalar; ortam yapısı ve gezinme araçlarının tasarım ilkeleri ve bireysel farklılıkların bu tasarımlara yansıtılması açısından incelenmiştir. Son olarak hiper metin, hiper ortam ve çoklu ortamların bir öğrenme-öğretme ortamı olarak kullanılması için öğretim tasarımcısının öğretim tasarımı aşamalarında vereceği kararlar, gerçekleştireceği görevler, dikkat edeceği öğeler ve tüm bu süreçteki rolleri açısından tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Hiper metin, hiper ortam, çoklu ortam ve öğretim tasarımı

[Tam Metin](#)

DESİGN CUES FOR INSTRUCTIONAL HYPERTEXT, HYPERMEDIA AND MULTIMEDIA

Abstract

In this study; hypertext, hypermedia and multimedia are considered in point of view of an instructional designer. First; these media were defined according to their historical development and then their advantage and disadvantages were examined. Design issues which could be taken into consideration were examined according to design principles of media structure and navigational tools and designing these media based on individual differences. Consequently; instructional designers' decisions, functions, design issues which she/he could pay attention and their roles in instructional design are discussed in order to use hypertext, hypermedia and multimedia as learning and teaching environments.

Keywords: Hypertext, hypermedia, multimedia and instructional design

[Full Text](#)